

Den svenska Kyrkohandboken.

Det är klart att det inemot 1930-talet alltjämt växande antalet reformförslag beträffande vår gudstjänstordning och de gudstjänstliga handlingarna måste göra det till en vansklighetsuppgift ej endast för den större allmänheten, i den mån den nu hade intresse därför, utan även för mera direkt berörda samhällsgrupper att vinna en klar översikt över frågan i sin helhet eller de olika förslagens innebörd. Svårigheterna ha ej heller blivit mindre genom den, som alltid i dylika fall, något ytliga pressdiskussionen, ej heller genom den större energi och målmedvetenhet varmed vissa mera ytterlighetsbetonade förslag kunnat framföras. Behovet av vägledning parat med en allmän upplysning beträffande hithörande frågor behöves därför knappast någon ytterligare motivering. Men en sådan vägledning kan, och det ligger ju i sakens natur, ej givas utan att samtidigt ställning toges till de olika reformförslagen, den blir ej endast en redogörelse för den förda debatten utan själv ett inlägg i densamma. Så var förhållandet redan med de Tankar i Handboksfrågan, som Olof Holmström utgav 1893, då det Handboks-förslag, vilket såsom 1894 års Kyrkohandbok kom att bli grundvalen för vår senaste liturgiska utveckling, stod under debatt. Detsamma gäller den granskning av det nya handboks-förslaget, som domprosten Lizell utgav år 1926. Det i år av Årkebiskopen framlagda förslaget till reviderad kyrkohandbok har även givit upphov till en dylik orientering och granskning, det av utn. Kyrkoherden Arthur Adell hos Gleerup i Lund utgivna arbetet Den svenska Kyrkohandboken, som i sin tur blivit anledningen till dessa rader.

Genast skall framhållas att detta arbete ingalunda nöjer sig med en blott redogörelse för det senaste handboks-förslaget och dess plats i reformdiskussionen utan framförallt i vissa detaljfrågor och i långt högre grad än tidigare arbeten av detta slag, skillnaden framträder icke minst vid en jämförelse med Lizells nämnda arbete, själf är att betrakta som ett förslag till ändrad kyrkohandbok. Författaren påpekar också detta förhållande i sitt förord, där han också förklarar, att boken vill vara en redovisning för hans arbete som lärare i liturgisk läsning för de blivande prästerna under den praktiska kursen i Lund. Vill man alltså i detta arbete se ett bevis för det ökade intresset och den ökade insikten i liturgiska frågor hos församlingsprästerskapet, till skillnad från de från rent akademiskt håll framkomna ovan nämnda skrifterna, så håller en dylik mening endast delvis streck. Boken visar sig alltigenom vara ett verk av en fackman, men är ju samtidigt ett bevis för ett liturgiskt intresse, som fått mogna ej endast genom teoretiska studier och den erfarenhet, som handledandet av den studerande ungdomen givit, utan främst genom arbetet i församlingen.

Det är klart att inom ett arbete med begränsat omfång ej ett

lika stort utrymme kan beredas åt alla de frågor, som framkomma i samband med en handboksrevision. De äro ju, och detta ej endast inför en större allmänhet, av rätt olika betydhet. Klart är att i främsta rummet kommer frågan om den allmänna gudstjänstens utgestaltning, och därvidlag främst högmässans. En diskussion om högmässan utgör också det centrala partiet i föreliggande bok, vartill fogas övriga gudstjänster och de kyrkliga handlingarna. Detta parti utgör en dryg tredjedel av boken och till åtskilligt av det som här behandlas få vi i det följande anledning att återkomma. Men dessförinnan gives i ett inledande parti en allmän orientering berörande sådant som i dessa sammanhang allt för ofta förbises. Några rubriker kunna kanske giva en föreställning om detta partis innehåll: Uppmaning till bön, Inledning till läsningar ur Skriften, Tilltal, Tilltal av Gud, Bruket av ordet Herre, Högmässans epistelingress, Böernas kristologiska avslutning och Avslutning på gammaltestamentliga läsningar. Vi kunna icke här lämna någon detaljerad redogörelse för det rika stoff, som finnes samlat i denna avdelning, men den genomgående maning till ytterligare enkelhet och stringens, helt i linje med Ärkebiskopens egna intentioner, som här framföres måste sägas vara värd den allra största uppmärksamhet. Och ett par i samband med behandlingen av epistelingressen framförda anmärkningar kunna ej nog kraftigt understrykas, jag menar författarens framhållande av psaltartexternas olämplighet som episteltexter och av det fattigdomsbevis som användandet av en epistolisk text som »evangelium» på fjärde böndagen utgör. Dessa frågor höra ju ej direkt samman med handboksrevisionen men det torde ej vara möjligt att revidera handboken utan en samtidig revision av evangelieboken, en fråga till vilken vi återkomma.

Bokens avslutande parti utgöres av en översikt över de kyrkomusikaliska synpunkter, som återfinnas i handboksförslaget, kyrkokörens uppgifter — dessa ha ju enligt förslaget blivit utvidgade — samt framförallt en diskussion av den introitus- och gradualpsalmcykel, som givits i förslaget, och som får mynna ut i ett författarens eget förslag översiktligt uppställt i tabellform tillsammans med handboksförslaget och det av Knut Peters i hans psalmvalslista meddelade. I författarens förslag har en synnerlig omsorg ägnats åt att få också ur melodisynpunkt fullt ut lämpliga psalmer. Vi övergå så till att behandla några detaljfrågor till vilka såväl det föreliggande handboksförslaget som Adells framställning giva anledning.

Redan i 1926 års handboksförslag mötte försöket att genom handbokens uppdelning på olika »delar» söka giva det väldiga stoffet en större överskådlighet än som var möjlig blott genom en indelning i kapitel. Dessa delar gävos en sådan omfattning att de närmast komma att motsvara den gamla uppdelningen av de liturgiska böckerna i missale, manuale och pontificale. Eidem bibehåller den då gjorda uppdelningen. Men jämfört med 1926 års för-

slag innebär det nu föreliggande beträffande stoffets disponering ett ytterligare framsteg. Det är det försök till en klarare åtskillnad mellan den allmänna gudstjänstens ordinarium och de-tempore, som Ärkebiskopen försökt, och som medfört att åtskilligt material överförts från handbokens första kapitel till dess andra. Adell påpekar att denna överflyttning ej alltigenom varit konsekvent samt vidare att temporalet traditionellt hör hemma i evangelieboken och beklagar i detta sammanhang, att Ärkebiskopen av sitt uppdrags begränsning ej sett sig i stånd att föreslå en sådan anordning. Det synes oss att den av Adell förordade anordningen innebär större reda och konsekvens både än den nuvarande och även än den av Eidem föreslagna ordningen men fråga är om man ej skulle med fördel kunna gå ett steg längre och genom sammanförande av handbokens första och andra kapitel jämte kollekthöberna och perikoperna ur evangelieboken till en bok få fram ett verkligt missale: Den svenska mässan. Stoffets ordentliga uppdelning i ordinarium och de-tempore vore då en given sak. Adell påpekar i detta sammanhang med all rätt, att Laudamus och Nicenum böra ha sin plats i högmässans ordinarium. Det förslag till disposition av handbokens första kapitel, som Adell giver, måste sägas utmärka sig för större logisk reda än det, som av traditionella hänsyn, givits i förslaget. Här må det också påpekas, att han för högmässa utan nattvardsgång föreslår, vad som även skett från andra håll på senare tid, en återgång till kyrkolagens terminologi *Högpredikan*.

Frågan om alternativa formulär för delar av den allmänna gudstjänsten kan i vår tid sägas ha två källor å ena sidan önskan att genom möjlighet till större omväxling bidra till gudstjänstens större högtidlighet och å den andra strävan att genom införandet av mera vagt formulerade aktstycken minska känslan av dogmatisk-konfessionell bundenhet främst för den officierande. Den senaste kyrkligt-teologiska utvecklingen har ju ställt de sistnämnda strävandena helt i skuggan och i det föreliggande handboksförslaget finnes ingen plats för dylika alternativ. Ärkebiskopens förslag präglas helt av en enhetlig åskådning. Adell påpekar i detta sammanhang att frånvaron av alternativ ju utsätter de fasta delarna av ordinariet för en mycket stark nötning. De alternativ, som i senaste tid bjudits, ha ju därför mottagits med tacksamhet både av präster och församlingar. I en tid då den kyrkliga seden är så gott som helt borta och då dess återväckande måste ske av kyrkan ensam utan den hjälp, som tidigare lämnades av skola och hem, är det å andra sidan klart att de fasta beståndsdelarna i gudstjänsten äro till stor hjälp för dem som skola föras in i den kyrkliga seden liksom för alla de många som blott sällan möta upp vid kyrkans gudstjänst. För vår del tro vi att dessa fasta moment även för den trägna gudstjänstbesökaren äro av allra största betydelse och att man betydligt överdrivit faran av nötning och förslöande härvidlag. För den som flera gånger samma dag skall läsa

samma formulär kan frågan naturligtvis bli svårlost men synpunkten av heligt tjänande är nog den enda som härvidlag för till någon rimlig lösning. Om alternativet skola förekomma skall deras bruk vara noga reglerat och ej utlämnat till det personliga godtycket. Detta torde väl numera vara höjt över varje diskussion.

En annan möjlighet till alternativ inom ordinarier, som blivit särskilt allvarlig sedan 1932 års ordning för i högmässan infogat skriftermål kom till, är den, som möjliggör en olika ordning mellan de olika momenten i samma gudstjänstform vid olika tillfällen. Att denna möjlighet är av ondo torde ej vidare behöva utvecklas. Adell visar med tabeller huru många olika möjligheter att inleda högmässan, som, om handboksförslaget i föreliggande form bleve antaget, skulle yppa sig. Han ger också en enkel god lösning till problemet, till hans förslag skulle man möjligen vilja invända att en omarbetning av det gamla tilltalet Käre vänner från 1531 års mäsas lämpligen kunde få inleda skriftermålsakten och Helig i stället i den form som av Knut Peters tidigare i denna tidskrift föreslagits (1935 s. 179) utgöra introitus på vanliga söndagar.

Beträffande den del av mässan som utgöres av kyrie- gloria- laudamus har Adell några synnerligen viktiga påpekanden. Genom det förslag till anordning av mässans förberedande och inledande skriftermålsdel, som han tidigare lämnat blir det också möjligt att här med all kraft avvisa de feltolkningar av kyrie (såsom hörande till syndabekännelsen) och gloria (såsom ett absolutionsord) som det senare 1800-talets liturgiker hos oss lancerade likaväl som de försök att i denna del av mässan inlemma ett skriftord av absolutionskaraktär, något som helt bryter det liturgiska sammanhanget att ej tala om det musikaliska komplex, som dessa partier utgöra. Vi skulle då tal är om Laudamus vilja uttrycka den förhoppningen att de ur saklig synpunkt fullkomligt oförståeliga restriktioner varmed dess användning, likaväl som bruket av Nicenum, är omgivet måtte försvinna. Om, vilket är mer än sannolikt, vi i dessa restriktioner ha ett minne av debatterna i kyrkomötet på 80- och 90-talen, skulle det alltså närmast vara dessa moments underevangeliska karaktär som gjort att man velat inskränka deras bruk. Men varför då utmärka högtidsdagarna med deras användande? Och om vi ej vilja acceptera denna trånga och tidspräglade uppfattning, varför skall då ej varje nattvardsmässa få smyckas av dessa kosteliga skatter?

För mången är det säkert en överraskning att Adell beträffande nattvardsmässan stannar för ett bibehållande av sanctus på dess nuvarande plats. Han gör det efter en grundlig utredning och på goda grunder. Det förslag till omformulering av övergången mellan prefationen och instiftelseorden och mellan dem och Fader vår (där han bygger på det gamla *Et ideo cum angelis*) är synnerligen beaktansvärt.

I det föregående är frågan om alternativ berörd ur olika synpunkter. Nödvändigheten av att fastställa normerna för deras bruk

är berörd. Från denna fråga föras vi direkt till den om kyrkoårs-serierna. Ärkebiskopen har i sitt förslag serierna advent-jul, fastan, påsk-pingst och trefaldighetstiden. Med hänsyn till de kyrkomusikaliska svårigheterna föreslår Adell tre serier. Därigenom vinnes en också ur liturgisk synpunkt bättre uppdelning än den av Eidem föreslagna: en högtidsserie (med 1:sta adv.), en fasteserie (med 2—4 i adv.) och en serie för vanliga söndagar.

Med dessa rader ha vi så velat ge en antydning om det rika innehållet i Adells bok. Det är klart att meningarna om många detaljer kunna vara delade men som helhet betraktad synes oss denna bok vara en god orientering i handboksfrågan och ett värdefullt inlägg i debatten om dess förnyande.

Harald Andersson.

När vi i högsta nöden stå.

I 1937 års psalmbok förekommer under n:r 155 Paul Eber's psalm: När vi i högsta nöden stå. Rådfråga — det svenska hymnologiska oraklet — Johan Vilhelm Beckman — när denna psalm första gången uppträdde i svensk dräkt, få vi svaret: 1614. Han åsyftar därmed att psalmen första gången honom veterligt är tryckt i en samling *Andelige Psalmer och Wijsor*, tryckt i Stockholm av Ignatius Meurer år 1614. Boken, av vilken endast ett enda — defekt — exemplar är bevarat, plägar antagas vara utgiven av Sigfrid Aronus Forsius († 1624). Någon äldre källa än Forsius samling synes ej heller vara Liedgren bekant. Det är under sådana förhållanden av intresse att psalmen kan påvisas i svensk dräkt kanske ett halft århundrade före den äldsta tryckta källan. I det tidigare nämnda exemplaret av *En liten Songbok* (1553), tillhörande Sandhems kyrkoarkiv¹⁾, finnes nämligen psalmen å sista textsidan omedelbart efter välsignelsen samt å den därpå följande tomma sidan inskriven sålunda (den tyska texten avtryckes till jämförelse efter Spitta, *Das deutsche Kirchenlied* (Sammlung Göschen 602):

Wenn wir in höchsten Nöten sein
und wissen nicht, wo aus noch ein
und finden weder Hilf noch Rat,
ob wir gleich sorgen früh und spat;

När wij ij största nöden stå,
och wethe eij huart wij skole gå,
och finne huarcken hielp eller råd,
om wij en sörgde nat och dagh,

So ist dies unser Trost allein,
dass wir zusammen insgemein
dich anrufen, o treuer Gott,
um Rettung aus der Angst und Not.

Så er dock thet wår tröst alleen,
Ath wij sampligen huar och een
Tig åkalle o trofaste gud
om forlosningh aff angest och nød.

¹⁾ Se denna tidskrift årg. 1937 s. 109 och 172.